
Květiny ve stínu Albína Dratvová

Květiny ve stínu Albína Dratvová

RESPEKT

9.11.2009, rubrika: Seriál - česká inteligence, strana: 56, autor: Pavel Kosatík

První českou docentkou, ženou, která získala oprávnění přednášet na univerzitě, se v roce 1925 stala historička česko-jugoslávských styků Milada Paulová. O deset let později ji jmenovali také naši první vysokoškolskou profesorkou. Další zřejmý a odevšad viditelný úspěch generace žen, která přišla studovat na vysoké školy za první světové války, v čase, kdy mužských konkurentů, povoláných na frontu, ubylo. Tím se po roce 1918 vysvětloval „boom“ absolventek, kterým teď už nestačilo, že získaly univerzitní diplom. Zatoužily zůstat na škole jako muži a dělat tam vědu.

Pod slovem „boom“ si ovšem nepředstavujeme masové hnutí. Za celou dobu první republiky získalo docenturu na Univerzitě Karlově jen devět žen. Byly však mezi nimi i takové, které se zapsaly do dějin - například historička umění Růžena Vacková, později významná účastnice protinacistického i protikomunistického odboje. A také filozofka Albína Dratvová.

Byla jen o tři měsíce mladší než Paulová. Na fakultě studovaly spolu, v lednu 1918 promovaly ve stejný den. Hned po škole se Dratvové nabídla „standardní“ dráha vzdělané ženy té doby: do smrti bude středoškolskou učitelkou, pokud tedy vydrží tempo a zůstane-li starou pannou. Pobyt na dívčím gymnáziu však mladou profesorku neoslnil, práce ji tam rozptylovala a na vědeckou činnost se nešlo soustředit. Pokud ji však tehdy tu a tam napadalo, že by mohla jít učit jako docentka na vysokou školu, zakazovala si o té možnosti jen snít - žádného vlivného mužského přímluvce, podle ní rozhodující podmínku úspěchu, neměla.

Od psychologie k fyzice

Její pozdější kariéra zdaleka nebyla přímočará a kromě „ženskosti“ Dratvové se na tom podílel i fakt, že zvolený obor po válce přestával být pro adepta vědy krunýřem - a tomu, kdo chtěl poznávat do hloubky, už přestával vůbec stačit: člověk musel poznat a zkombinovat profesí víc.

Prvním oborem, do kterého Dratvová poněkud překvapivě pronikla, byla počátkem dvacátých let psychologie. Překvapivě proto, že jako žačka názorově spíše striktního profesora Františka Krejčího měla mít v otázkách lidské psychiky pozitivisticky jasno: všechno v ní jde popsat a spočítat, nikde nezbývá prostor pro záhady. Dratvové, která v té době zrovna procházela duševní krizí, Krejčího razantní pravdy nestačily, a tak sáhla po novince, Freudových psychoanalytických spisech, a na řadu let se pak stala průkopnicí tohoto proudu v českém prostředí. Není přítom známo, že by prošla terapií, „jen“ četla. A dospěla tak ve shodě s Freudem k závěru, že hybnou silou psychiky je nevědomí, díky kterému většina podnětů „rozumných“ činů nám zůstane navždy utajena. Co víc, Dratvová začala dávat najevo, že odkrytím nevědomí může pracující člověk ušetřit spoustu sil, jež jiní proplytvají. Stejnou energii, kterou jeden utratí v úzkostech, závistí, nenávisti a podobně, přesměruje jiný, poučenější, do své práce.

Později, když Dratvová z psychologie přestoupila jinam a začala se zabývat filozofií přírodních věd, hleděla na své psychologické počátky s mírnou útrpností. Sklonu analyzovat sebe samu se však nezbavila po celý život a výsledky pozorování zaplnila mimo jiné svůj deník, který si s pauzami psala celých čtyřicet let. Tamtéž zachytila také fascinující přerod ženy, odsouzené na počátku dospělého života k pouhému reprodukování poznatků (tak byla ve dvacátých letech chápána práce středoškolské profesorky), v ženu, která se pohybuje na špičce v jednom z nejobtížnějších oborů - kde kromě ní navíc působí jen samí muži.

Nejprve si udělala jméno jako autorka středoškolských učebnic. Psala o psychologii, filozofii nebo logice originálním a přitom přehledným způsobem, kontext, ve kterém se pohybovala, byl vždy mnohem širší než jednooborový. Postupně jí však i toto přestávalo stačit. Na dvacátá léta později vzpomínala jako na éru, kdy se „zamotala do učebnic“. Spěchala dál. Filozofie přírodních věd, které se teď oddala, byla jedním z nových a perspektivních oborů. V Čechách se jí zabýval vlastně jen jediný filozof, Karel Vorovka, který navíc v roce 1929 předčasně zemřel. Dratvové přineslo zapojení matematických a fyzikálních metod do filozofie převratně nové možnosti. Před Einsteinem se dalo doufat, že filozof dokáže promyslet celý svět od kamen a psacího stolu, s tužkou v ruce. Po teorii relativity už to však nešlo. Svět očividných

skutečností, na který přisáhali pozitivisté, se rozplynul a ty nejdůležitější zprávy o něm nyní podávali lidé, kteří se zavřenýma očima a zacpanýma ušima konstruovali rovnice.

Ženský úděl, ženské myšlení

Vorovka nejenže Dratvovou nadchl pro kombinaci filozofie a přírodních věd, ale slíbil jí i záchranu v podobě habilitace na univerzitě. Tu si však nakonec rozmyslel a nepodpořil ji, což mu Dratvová nikdy neodpustila. Habilitovala se až po jeho smrti, jako čtyřicetiletá, podle svého soudu příliš pozdě.

Byla jedinou českou filozofkou přírodních věd a do poloviny třicátých let, kdy vystoupila Jiřina Popelová-Otáhalová, i jedinou vlivnou českou filozofkou vůbec. Nebyla to výhoda. Nic, co udělala, nebylo přijímáno se samozřejmostí. A přitom jaký vlastně měli její kolegové k pocitu nadřazenosti důvod? Jen ten, že jich bylo víc. Dratvová v jejich myšlení viděla četné chyby, vyčítala jim třeba, že se při práci nedokážou soustředit a že vlastně nikdo z nich nedělá čistou filozofii. Už počínaje Masarykem, který napsal jediný striktně filozofický spis, Konkrétní logiku, přeskakují z tématu na téma a v osobách, jako je Emanuel Rádl, se neváhají proměnit v publicisty.

Mnohé z nich uznávala, k tomu, aby se mezi nimi cítila jako rovná mezi rovnými, však měla daleko. Stačilo, aby jí její milovaný učitel psychologie Vilém Forster řekl, že jí navzdory nadání bude v práci vždycky zatěžovat její „ženský úděl“ - aby se tím zrodilo trauma, které se jí potom připomínalo při všech vhodných i nevhodných příležitostech. V duchu odsouhlasila učitel, co to ženský úděl je: podle Dratvové „ostýchavost říci své myšlenky a nápady, uplatnit se iniciativně“. Mnohokrát zažila okamžik, kdy byla její práce pochopena, oceněna a kdy si musela uvědomit, že se přinejmenším vyrovná svým mužským kolegům. Přesto se jejich oborové společnosti vyhýbala a svůj život vlastně propoustevničila. Rodinu jako alternativu vůči mužskému světonázoru předem odmítla, a tak jí nezbylo než přijmout pravidla soutěže mužského světa. Protože jí samotou, do níž tím upadla, nikdo neusnadnil, prožila roky a desetiletí v pochybách o sobě samé.

Nikdy si na ně nezvykla. Věděla, že je odmítána z důvodů, které se netýkají oboru - jako představitelka „pravcově liberálního“ názoru si například jen sotva mohla porozumět s levičáky, jako byl J. B. Kozák, představitel vlivného Pražského filozofického kroužku. Bylo více prestižních oborových prostředí, kam Dratvovou nezvali. Někdy to ustála, byly však také okamžiky, kdy jim přiznala právo chovat se k ní hůře než k „sobě rovným“. Filozof J. L. Fischer jí tak jednou zkritizoval text o kauzalitě ve fyzice jako (podle něj) jasný projev „ženského myšlení“. Jeho znakem podle Fischera bylo, že co se na jednom místě tvrdí, to se jinde popírá. Pro toto tvrzení nebyl důkaz, v textech Dratvové ani jinde, ale filozofka se navzdory všemu, co se o sobě z celoživotní autoanalýzy dozvěděla, s Fischerovou kritikou ztotožnila. „Zajímavý postřeh; myslila jsem si vždy, že mám proti jiným lidem schopnost vidět celek a že spíše zanedbávám detaily. Je ovšem možné, že práce byla nad mé síly. Myslím, že ano.“

Její poněkud osamělý život „mezi lvy“ se skládal z období euforických, prokládaných periodami, kdy platilo: „Skoro s nikým nemluví, nikam nechodím, nikam nejezdím.“ Trápila se věčným nedostatkem času. Když v roce 1931 počítala, kdy byla naposledy v divadle, vyšlo jí, že před šesti lety. Naučila se pochybovat i o svém vědeckém nadání: co když vůbec žádné nemá a zastírá to houževnatostí? Práce, která ji vynesla mezi vědeckou elitu, ji společensky uvrhla do izolace a vzala jí schopnost normálně žít. „Přirovnali mne ke krásné, neporušené květině, která roste ve stínu a kolem níž je úchvatné mlčení; lidé si jí musí všimnout, musí se nad ní zamyslet, ale pak odcházejí na louku života, kde svítí slunce a hýří to životem.“

Proč je vzdělancům smutno

Když se stala první českou docentkou na Přírodovědecké fakultě UK (1932), označila to za nejkrásnější okamžik svého života - a zároveň si příští, možná ještě hezčí život zakázala. „Tím jsem dospěla k nejvyšší metě a již nic nesmím víc od života čekat.“ Zavázala se, že bude tak jako dřív „pracovat, pracovat, pracovat“, ale své mocné dojmy z předávacího aktu završila tím, že ve stejný den sepsala závěť. Dojít na vrchol paradoxně znamenalo přijít o perspektivu.

S lety nenabývala dojem, že má ve významných českých filozofech, svých kolezích, spolupracovníky a i z tohoto důvodu na svou vědeckou práci postupem času rezignovala. Začala sebe samu vnímat jako palivo pro ty, kdo přijdou po ní. Zajímavě se tento životní pocit odráží v jejím spise z počátku druhé světové války nazvaném Smutek vzdělanců. Kniha vyjadřuje obecný pocit „krize inteligence“, avšak rozšiřuje ho o autorčiny osobní pohnutky. Intelektuál podle Dratvové vede nevyvážený život: rozum je vyzdvižen, cit a vůle potlačeny. Výsledkem je zvýšená kritičnost a z ní plynoucí skepse až nenávisť k sobě samému a časem i ke světu. Z chorobného intelektualismu, tlačícího do izolace, člověka podle Dratvové vyvede až příští společnost (jak autorka doufala, demokratická), která prý ho zapojí do služby národu jako celku.

Po roce 1945 však žádná zvláštní demokracie obnovena nebyla. Pokud Dratvová snila o profesuře po zemřelém Rádlovi, ukázalo se brzy, že filozofie se teď bude dělat podle lidí, jako byl Arnošt Kolman, navrátilce ze Sovětského svazu, který své stalinické přednášky kombinoval s činností šéfa propagandy a agitace na ÚV KSČ. Nová, tentokrát zvenčí naordinovaná karanténa měla Dratvové vydržet až do konce života.

V časech různých pozdějších tání jí občas dovolili bádát a drobněji publikovat. V roce 1961, když už to dávno nečekala, ji pozvali do Liblic na filozofickou konferenci a umožnili jí promluvit tam o okrajovém tématu. O úspěch v nových poměrech však Dratvová už nestála: „Z liberála, říkám veřejně, nikdo neudělá marxistu.“

Ke čtení: Albína Dratvová: Deník 1921-1961, Praha 2008 Albína Dratvová: Hledání ztraceného kosmu, Praha 1948 Albína Dratvová: Smutek vzdělanců, Praha 1940

